

Toruń, 11.06.2021

dr hab. Piotr Niemcewicz, prof. UMK
Katedra Konserwacji-Restauracji Architektury i Rzeźby
Wydział Sztuk Pięknych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Recenzja rozprawy doktorskiej pana mgr. Marka Wawrzkiewicza

pt. *„Rozwój historycznych metod konserwacji zabytków kamiennych w aspekcie technicznym i estetycznym na przykładzie konserwacji renesansowego frontonu budynku bramnego Zamku Piastów Śląskich w Brzegu”*

wykonanej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Ireneusza Płuski

Ocena dorobku naukowo-badawczego autora rozprawy

Pan mgr Marek Wawrzkiewicz jest absolwentem studiów na kierunku Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki w specjalności: konserwacja i restauracja rzeźby na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Swoje umiejętności doskonalił i rozwijał od momentu zakończenia studiów. Specjalistyczną wiedzę stale pogłębia, uczestnicząc w licznych konferencjach i spotkaniach konserwatorskich, dzieli się też swoim doświadczeniem, kształcąc młodych konserwatorów dzieł sztuki na swojej macierzystej uczelni, tj. na krakowskiej ASP, z którą jest związany od ponad 30 lat. Wgląd w jego dotychczasowy dorobek badawczy i praktyczny, obejmujący niezwykle skomplikowane zadania konserwatorskie, uprawnia do stwierdzenia, że wykonywany zawód stał się jego pasją. Pan mgr Marek Wawrzkiewicz doskonale rozumie problemy i kierunki współczesnej konserwacji, w której ważną rolę odgrywa umiejętność korzystania z doświadczeń poprzedników – konserwatorów i rzemieślników. Docenić należy perspektywę, z jaką doktorant – najpierw młody, a potem dojrzały konserwator – patrzył i patrzy na rozmaite modele postępowania konserwatorskiego przy zabytku, dostrzegając szeroki kontekst uwarunkowań, w jakich funkcjonują dzieła sztuki.

Wytyczona przez doktoranta droga doskonalenia zawodowego i zdobywania umiejętności konserwatorskich prowadziła go w minionych latach do podjęcia prac przy wybitnych dziełach architektury i rzeźby w Polsce, takich jak m.in. Zamek w Pieskowej Skale czy Brama Floriańska w Krakowie oraz reliktyw archeologicznych Bazyliki Kolegiackiej w Wiślicy. Warto zaznaczyć, że tego typu realizacje powierza się jedynie doświadczonym konserwatorom, którzy znają i rozumieją nie tylko wartość tak cennych zabytków, ale potrafią też rozwiązać trudne i skomplikowane zagadnienia technologiczno-konserwatorskie.

Świadomość historyczna i artystyczna oraz wiedza technologiczna niezbędne do prawidłowego rozumienia dzieła konserwatorskiego, zdobyte przez autora dysertacji podczas lic-

nych realizacji konserwatorsko-restauratorskich pozwoliła mu zmierzyć się z jednym z cenniejszych zabytków architektoniczno-rzeźbiarskich w Polsce – frontonem bramy Zamku Piastów Śląskich w Brzegu – autorstwa Jakuba i Franciszka Parrów, uznanych twórców sztuki kamieniarskiej XVI wieku.

Ocena przedłożonej dysertacji

Początków rozważań, będących przedmiotem recenzowanej pracy doktorskiej, należy szukać w momencie podjęcia przez mgr. Marka Wawrzkiewicza przygotowań do opracowania koncepcji prac konserwatorsko-restauratorskich bramy Zamku Piastów Śląskich w Brzegu. Podczas zdobywania materiałów niezbędnych do poprowadzenia w 2002 roku prac konserwatorsko-restauratorskich zyskał szerokie spojrzenie na to dzieło i prześledził różne koncepcje napraw, przebudów i konserwacji. Zgromadzony materiał był na tyle interesujący, że autor postanowił go uporządkować i opisać w pracy, której celem stało się ukazanie zmian w podejściu do konserwacji tego obiektu na przestrzeni wieków.

Przedstawiona do oceny praca to jednotomowy wydruk komputerowy autorskiego tekstu liczącego 217 stron, opatrzonego 311 przypisami i 109 ilustracjami. Opracowanie składa się z trzech rozdziałów, z poprzedzającym je wstępem, a zakończonych podsumowaniem, streszczeniem w języku angielskim oraz bibliografią z podziałem na publikacje wydane drukiem i online, materiały niepublikowane oraz internetowe źródła ilustracji i fotografii.

We wstępie autor przedstawia główny problem i cel pracy – ukazanie zmian w podejściu do konserwacji bramy Zamku Piastów Śląskich w Brzegu na przestrzeni wieków. W rozdziale I, zatytułowanym „Zamek w Brzegu”, autor omawia dzieje powstania dworu książęco-brzeskiej linii Piastów Śląskich i historię zamku do XVII wieku. W rozdziale II zaprezentowano sylwetkę Jerzego II – fundatora przebudowy zamku, do której książę zatrudnił rodzinę Parrów. Ponadto zamieszczono tu wnikliwy opis budowy technologicznej kamiennego frontonu budynku bramnego. Rozdział III to historia zniszczeń i odbudowy oraz renowacji i prac konserwatorskich zamku – począwszy od wieku XVII do czasów współczesnych, opisana pod kątem zastosowanych technologii konserwatorskich i uzyskanych efektów estetycznych. W „Podsumowaniu” autor odwołuje się do postawionego na wstępie celu pracy i wyprowadza prawidłowe wnioski. Praca ma jasną i czytelną konstrukcję, jest przejrzysta i zgodna ze schematem przyjętym dla tego typu opracowań.

Struktura pracy jest podporządkowana głównemu tematowi pracy, a poszczególne rozdziały bardzo dobrze prezentują i rozwijają myśl autora dysertacji. Autor stopniowo przechodzi od szeroko zakrojonego tła historycznego, docierając do zagadnień napraw i konserwacji zamku – najważniejszego problemu pracy.

Niewątpliwą zaletą recenzowanej rozprawy doktorskiej jest sposób ujęcia sformułowanego przez autora tematu, tj. umiejętność odniesienia zagadnień związanych z pracami konserwatorsko-restauratorskimi, prezentowanych na przestrzeni wieków, do szeroko określonego kontekstu historycznego. Przedstawienie kolejnych faz prac konserwatorskich i osadzenie ich w konkretnym czasie pozwala lepiej zrozumieć nie tylko sposób podejścia do zabytku i zastosowane tu metody i koncepcje konserwacji, ale też ukazuje istotne w tym przypadku tło tych

działań, jakimi były uwarunkowania historyczne, polityczne i społeczne oraz rozwój takich dziedzin nauki, jak chemia, historia sztuki i kultury. Autor precyzyjnie określił zakres czasowy swoich rozważań opartych na źródłach archiwalnych – począwszy od wieku XVIII, gdy zamek uległ znacznym zniszczeniom, do ostatniej konserwacji przeprowadzonej przez niego samego – i zgromadził dostępne dokumentacje i sprawozdania z prac, odnalezione w archiwach polskich i niemieckich. Na uwagę zasługuje dokładna analiza materiałów archiwalnych, dzięki której autor ukazał nie tylko różnorodność wcześniejszych metod realizacji napraw i konserwacji, ale też różnorodność dawnych opracowań dokumentujących te prace, co samo w sobie stanowi niezwykle cenny przyczynek do badań nad historią teorii i praktyki konserwacji dzieł sztuki.

Niezwykle cenne uwagi i spostrzeżenia zawarł autor w podsumowaniu pracy, które stanowi starannie przygotowaną syntezę prac konserwatorskich, prowadzonych w obiekcie – od najstarszych prac z 1895 roku do najnowszych w 2002 roku.

Praca doktorska pana mgr. Marka Wawrzekiewicza jest wynikiem nie tylko dobrego rozpoznania przedmiotu badań, ale też analitycznego spojrzenia na dzieło architektoniczne z pozycji doświadczonego konserwatora zabytków, świadomego przyjętych koncepcji konserwacji, obserwowanych na przestrzeni wieków. Autor pracy dobrze rozumie i opisuje wybory, których dokonywali twórcy przebudów i prac konserwatorskich kamiennej elewacji budynku bramnego w Brzegu. Wnioski, które sformułował, świadczą o doskonałym rozeznaniu w problematyce konserwatorskiej i o dojrzałym warsztacie doświadczonego konserwatora dzieł sztuki w specjalności konserwacja rzeźby i architektury.

Doktorant wykazał też, że umie bardzo dobrze wykorzystać materiały archiwalne, a pozyskanych informacji odpowiednio użyć do zinterpretowania śladów napraw, niekiedy ukrytych w obiekcie i nieczytelnych dla osoby nie znającej źródeł pisanych. Dowodzi to, że przyjęta metoda badań, polegająca na porównaniu materiałów archiwalnych z informacjami uzyskiwanymi w bezpośrednim kontakcie z obiektem, pozwala na osiągnięcie wytyczonego celu i uzyskanie oczekiwanych wyników.

Niewątpliwą wartością pracy jest dogłębna analiza metod konserwacji, ocenianych z pozycji doświadczonego praktyka i w odniesieniu do najnowszych środków i metod konserwacji. Praca ma zatem wartość dokumentu, w którym zebrane zostały informacje dotyczące zarówno historycznych napraw, jak i współczesnych konserwacji, ze szczegółowym omówieniem zakresu prac i rodzaju użytych materiałów. Przeprowadzona przez autora analiza środków i metod konserwatorskich – historycznych i współczesnych – pozwoliła na dokonanie właściwego wartościowania substancji zabytkowej i uszanowanie nie tylko materii autentycznej, ale też wtórnych uzupełnień i przeróbek. Dokument ten może być z pewnością wykorzystywany w przyszłości do prac badawczych i kolejnych zabiegów konserwatorskich.

Krytyczna ocena przeszłych zabiegów konserwatorskich, której dokonał doktorant jako autor kolejnych prac naprawczych, pozwoliła mu dokonać słusznych wyborów konserwatorskich, cechujących się zrozumieniem i uszanowaniem wcześniej stosowanych środków i metod. Taka analiza, weryfikacja i ocena ma bezpośredni wpływ na autorski wybór koncepcji konserwacji i restauracji obiektu. Prace, przeprowadzone w obiekcie w roku 2002 przez mgr. Marka Wawrzekiewicza mają taki właśnie charakter – zgodnie z jego autorską koncepcją w ich

trakcie zachowano wtórne materiały, pochodzące z poprzednich konserwacji, a następnie poddano je wraz z partiami oryginalnymi konserwacji, w ramach której wprowadzono nowe uzupełnienia i scalono kolorystycznie wszystkie partie kamienia i uzupełnień, uzyskując doskonały efekt estetyczny.

Praca poszerza dotychczasową wiedzę nie tylko na temat historii prac konserwatorskich i restauratorskich przy bramie zamkowej, ale też stanowi swoisty przegląd historycznych metod rzemieślniczych i konserwatorskich. Na podstawie zebranych przez autora informacji można doskonale prześledzić, w jaki sposób na przestrzeni wieków rozwijała się myśl konserwatorska w przypadku tego typu zabytków architektury i rzeźby. Autor pokazał w swej dysertacji nie tylko wpływ różnych koncepcji konserwacji na efekt estetyczny i wygląd kamiennego frontonu, omówił ich oddziaływanie na wartości artystyczne dzieła, ale też uwypuklił zmiany systemowe (formalno-prawne) w odniesieniu do ochrony zabytków w okresie od XIX do XXI wieku. Ponadto autor zwrócił szczególną uwagę na silny wpływ badań naukowych i chemii konserwatorskiej na proces konserwacji i restauracji zabytków kamiennych w II poł. XX wieku. Myślę, że praca ta jest dobrym zaczynem do dalszych szczegółowych analiz środków i metod konserwatorskich w aspekcie ich ewolucji i wzajemnej zależności warsztatów rzemieślniczych (kamienniarских) i konserwatorskich.

Pewien niedosyt informacji widzę w rozdziale 3, mówiącym m.in. o analizie materiałów użytych w pracach konserwatorskich i opracowany na podstawie sprawozdań i dokumentacji. Myślę, że warto potwierdzić za pomocą badań laboratoryjnych rodzaj niektórych materiałów opisywanych w analizowanych dokumentacjach – dotyczy to np. rodzaju resztek polichromii i opisywanych na stronach 46 i 79, czy rodzaju skały użytej do rekonstrukcji nowej balustrady w latach 1938-1940 (str. 108). Byłoby to dopełnieniem przeanalizowanych metod i potwierdzenia skutków oddziaływania na oryginalne zachowane elementy kamieniarki. W tym samym rozdziale 3 można też dopatrzeć się w kilku miejscach braku precyzji wypowiedzi. Szkoda, że w opisie kitu cementowego z domieszką gipsu i grudkami wapna autor nie sprecyzował czy jest to zaprawa cementowo-wapienna czy związane spoiwo z wypełniaczem (str. 162). Ponadto, zjawisko opisane jako skurcz i rozszerzenie kamienia pod wpływem temperatury (str. 168), wymaga odniesienia się do tego stwierdzenia w sposób bardziej szczegółowy. Na stronie 180 podano informację o odsalaniu niektórych partii kamienia. Warto podać jakie ilości soli rozpuszczalnych w wodzie w tych miejscach odnotowano. W przypadku publikacji całości pracy lub jej poszczególnych części sugerowałbym skorygowanie wspomnianych mankamentów i uzupełnienie rozważań poprzez opublikowanie wyników przeprowadzonych dodatkowo specjalistycznych badań laboratoryjnych.

Cenne jest natomiast to, że autor w istotny sposób uzupełnił lukę w literaturze fachowej, dotyczącą identyfikacji tworzywa, z którego wykonano detal architektoniczny i rzeźby oraz ostatecznie dokładnie zidentyfikował kamieniołom, z którego pozyskano materiał do wystroju dekoracyjnego frontonu bramy zamkowej (str. 44-45). Dotychczas, pomimo wielu badań i ekspertyz brakowało bowiem ostatecznego ustalenia rodzaju użytego tutaj kamienia.

Zdecydowanie rekomenduję ocenianą pracę do publikacji, gdyż zebrany materiał wnosi bardzo wiele nowego do naszej dotychczasowej wiedzy – zarówno ze względu na rzetelność

opracowania, jak i tematykę, przynosząc wiarygodny przegląd różnych metod technologii napraw konserwatorskich i rozmaitych koncepcji podejścia do wartości dzieła sztuki i zagadnienia jego autentyczności, obrazując tę problematykę na przykładzie jednego z cenniejszych zabytków sztuki renesansowej w Polsce.

Ocena aspektów formalnych oraz językowych rozprawy

Rozprawa jest napisana zrozumiałym i jasnym językiem, z zachowaniem poprawności pod względem stylistycznym. Materia wykładu jest czytelnie ustrukturyzowana, a argumentacja logiczna i spójna. Aparat naukowy – zapisy bibliograficzne, odnośniki do innych tekstów i sposób cytowania źródeł, odwołania do materiału ilustracyjnego itp. – nie pozostawiają zastrzeżeń. Autor dysertacji nie ustrzegł się jednak licznych błędów piśmiennych w postaci literówek (np. „usunięcie” – str. 51, „opinię” – str. 122, „jasną masą” – str. 136, „środka” – str. 158), szczególnie dotkliwe w przypadku nazwisk (str. 89 – przypis 110, str. 121 i też przypis 176). Zdarzają się też zbyt mało czytelne powiększenia zdjęć (np. na str. 63).

Konkluzja

Stwierdzam, że praca doktorska pt. *„Rozwój historycznych metod konserwacji zabytków kamiennych w aspekcie technicznym i estetycznym na przykładzie konserwacji renesansowego frontonu budynku bramnego Zamku Piastów Śląskich w Brzegu”* przedłożona przez pana mgr. Marka Wawrzkiewicza, zawiera bardzo interesujące przedstawienie sformułowanych kwestii badawczych i proponuje ich właściwe rozwiązania. Sposób ukazania tematu stanowi oryginalne ujęcie problemu i wskazuje na szeroką wiedzę autora w dyscyplinie: sztuki plastycznej i konserwacja zabytków. W związku z powyższym uważam, że praca spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim, określone w obowiązujących przepisach prawnych, w szczególności w art. 13.1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity Dz.U. z 2017 r. poz. 859 z późniejszymi zmianami). Wnoszę zatem o dopuszczenie pana mgr. Marka Wawrzkiewicza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie wnioskuję o wyróżnienie pracy ze względu na rzetelność opracowania, jego kompleksowość i interdyscyplinarność oraz nowatorstwo w podejściu do omawianych zagadnień. Treści zawarte w przedłożonej pracy przysłużą się rozwojowi dyscypliny sztuki plastycznej i konserwacja dzieła sztuki.

